

RECENSIONS BIBLIOGRÁFIQUES

Actas y Constituciones de la Congregación de San Benito de Valladolid (1613-1721), publicadas por el P. Lorenzo Maté Sadornil, OSB, en *Studia Silensia* XXXV-XXXVII, Abadía de Silos, 2012-2014, 22 x 18 cms., 1535 páginas.

En este segundo volumen *Actas y Constituciones*, que corresponde a tres volúmenes de la colección *Studia Silensia*, el padre Maté, abad de Silos, nos da la transcripción de todas y cada una de las actas de los capítulos generales de la Congregación Benedictina Observante de Valladolid, celebrados desde 1613 hasta 1721, que corresponden íntegramente al segundo volumen de las *Actas de los capítulos generales* de dicha Congregación, que se guardan manuscritas en su Abadía de Santo Domingo de Silos (Burgos). Sin embargo, a diferencia del primer volumen, en éste no se hallan –porque no se han conservado– las actas de los «capítulos privados», es decir, intermedios, celebrados entre capítulos generales. Con todo, se trata de una mina riquísima de noticias históricas, de legislación y biográficas de gran utilidad para los historiadores de los benedictinos observantes españoles. Son en total 28 actas de todos los capítulos generales celebrados cada cuatro años, como era preceptivo desde 1613, incluyendo las notas marginales y un índice temático hechos por los antiguos archiveros de la Congregación, muy útiles para la localización de las noticias, completado con otro índice de personas, de su autoría. Nosotros hubiéramos deseado una introducción y estudio más prolijos, de acuerdo con la importancia de estas actas inéditas únicas y por tanto imprescindibles para conocer las vicisitudes, leyes y biografía de cargos y procesos de muchos abades y monjes de la Congregación de Valladolid y noticias de sus monasterios. Trabajo inmenso el que ha llevado a cabo el padre Maté en la transcripción de estas actas con el cuidado y la competencia que le asiste tras muchos años de bucear en el archivo silense, desde que por sugerencia nuestra publicó su primer trabajo: *Un siglo de tomas de hábito en el monasterio de San Claudio de León*, en *Archivos Leoneses*, en 1978. Felicítamos vivamente al P. Maté por su paciencia benedictina, que fructifica en publicaciones tan importantes como ésta y esperamos con impaciencia

que pronto nos regale con el tercer y último volumen de actas, que abarcará los capítulos generales celebrados desde 1725 hasta 1805, para tener así completa esta obra de obligada consulta para todo lo referente a los monjes, abades y monasterios de la Congregación de San Benito de Valladolid. Y aún le agradeceríamos más, si finalmente nos diera todas las actas en un CD para hacer más rápida su consulta a través del ordenador.

E. ZARAGOZA

El reial monestir de Santa Maria de Valldonzella (1147-1922). Història i art en un centre d'espiritualitat cistercenca. Biblioteca Abat Oliba. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, p. 399. 61 imatges o fotografies.

L'obra objecte d'aquesta ressenya, *El monestir de Santa Maria de Valldonzella. Història i art en un centre d'espiritualitat cistercenca*, a cura d'Antoni Albacete i Gascón, bon historiador, i Margarida Güell i Baró, experta en història de l'art, ens permet endinsar-nos no solament en la història d'un monestir cistercenc, d'ahir i d'avui, present a la ciutat de Barcelona, una institució eclesiàstica, sinó també en la història de Catalunya i de Barcelona, si hom té present dos trets que caracteritzen, com diuen els seus autors, la història del monestir cistercenc de Santa Maria de Valldonzella: continuïtat en el temps i visibilitat fins i tot en moments tràgics de la nostra història (Guerra civil del segle xv, la Guerra dels segadors, el tràgic segle xix, la Setmana Tràgica de 1909, la Segona república i Guerra civil de 1931-1939). El monestir cistercenc de Santa Maria de Valldonzella bé prou que mereixia un estudi en profunditat, com demostra l'aparat erudit i bibliogràfic, que dóna fe de la gran tasca feta pels seus autors. Pretenien aquests una aproximació científica, rigorosa i global a la comunitat del monestir del Santa Maria de Valldonzella des dels seus orígens, anteriors al segle xii, fins a l'actualitat. Cal dir que, malgrat la dificultat que representa l'absència d'un arxiu organitzat del monestir i la dificultat en la recopilació de notícies disperses en arxius històrics, bibliografia i, fins i tot, hemeroteques, els autors ho han aconseguit.

Hom situa el «terminus a quo» en els orígens de la comunitat prèvia a l'entrada i la integració en l'orde del Císter i el «terminus ad quem» en la data de la consagració de l'església del monestir actual l'any 1922. Els autors divideixen el treball en tres grans blocs. El primer (p. 19-242) titulat *La comunitat de Santa Maria de Valldonzella*, exposa els orígens de la comunitat, és a dir, la comunitat prèvia a l'entrada en l'orde del Cister, la primera referència documental de la qual és de l'any 1147 (l'ermita i el seu emplaçament), i la integració en aquest orde el dia 29 de març de 1226 en què el bisbe de Barcelona i el seu capítol catedralici donaren a l'orde del Cister l'església de Santa Maria de Valldonzella perquè s'hi fundés un monestir de monges cistercenques. L'any 1237 tenia lloc la constitució canònica del monestir cistercenc. Lligat amb aquests orígens, hom presenta la molt popular i venerada Verge del Cor, que es venerava

i es venera al cor del monestir de Valldonzella des dels inicis del segle XIII, i potser ja des de la fi del XII, una petita pintura sobre fusta, d'influència bizantina. És una mostra de l'espiritualitat que traspuava el monestir i que el barcelonins preaven i estimaven. Hom ha de dir que l'estudi iconogràfic que se'n fa és excel·lent.

Es descriuen els grups humans de la comunitat, és a dir, la composició humana (la composició numèrica de les monges fins el segle XX i llur procedència social), els oficis comunitaris (abadessa, priora, conselleres, celleres), les exèquies i l'elecció d'abadessa, les converses o monges d'obediència, els membres no monàstics de la comunitat. De manera molt detallada hom exposa la vida en el cenobi: les cerimònies, festivitats i activitat cultural d'un monestir que des de mitjan segle XV gaudia de l'apel·latiu de monestir reial. El monestir era lloc de lectures de poemes i de certàmens literaris. Recorden els autors n'Antoni de Vallmanya (segle XV), notari i poeta, per al qual el monestir era el seu centre literari. Hom no oblida la gestió material del monestir (alimentació, animals de tir del monestir destinats al treball, les despeses ordinàries del monestir), els afers particulars de les monges (béns mobles i immobles), llurs testaments. Davant la decadència espiritual, hom lluità per la implantació de la vida comunitària íntegra, que comença ja en el segle XVIII i és una realitat a mitjan segle XIX, amb el retorn a la Regla de Sant Benet i el Ritual cistercenc. En foren impulsors dos monjos cistercencs catalans: Antoni Escofet de Santes Creus i Josep Miravall de Poblet. El procés d'implantació de la vida comunitària íntegra s'inicia l'any 1796, s'impulsa a partir de l'any 1833 i acaba l'any 1853.

Malgrat els límits de la documentació i la bibliografia, els autors han reeixit en l'apartat d'aquest primer bloc titulat *Les relacions de Valldonzella amb la societat*. Hom hi pot veure la intervenció del papat ja des del segle XIII (butlles dels anys 1255, 1387, 1416...), les relacions amb l'orde del Císter mitjançant els visitadors, dels quals cal destacar Jeroni de Vallterra, abat del monestir de Santa Fe de Saragossa, i Joan Roís de Moros, prior del monestir de Natzaret, ambdós del segle XV, comissionats per a visitar i reformar els monestirs de monges de l'orde del Císter del Principat de Catalunya. Era important la relació de Valldonzella amb la monarquia, perquè, ja des del segle XV, el monestir de Valldonzella era monestir reial (privilegis de Jaume I i Jaume II, protecció reial amb Jaume II, Pere III el Cerimoniós i els Trastàmars), les gràcies econòmiques concedides, el monestir lloc de sojorn reial, paper del monestir en el protocol de la recepció dels reis). Molt destacable és l'apartat dedicat a les relacions del monestir amb la ciutat de Barcelona a través de la posició de protectorat del Consell de Cent sobre el monestir. Cal destacar aquí el buidatge minuciós i sistemàtic de la documentació, que ens mostra la profunditat d'aquest estudi, en especial de la documentació notarial dels arxius de Barcelona, per a fer llum, per exemple, sobre les possessions del monestir i els canvis de la institució monàstica en la gestió dels seus béns immobles i ells llocs on aquests es trobaven. Malgrat l'absència d'inventaris complets i regulars en el temps, com diuen els autors, aquests s'endinsen amb èxit en l'estudi dels béns mobles del monestir: joies, obres d'art, objectes litúrgics d'orfebreria, manuscrits i llibres impresos,

anàlisi del primer inventari d'objectes de la sagristia major de 1715, inventari dels joiells de 1745, inventari de la Verge del Cor de 1835 i l'inventari de 1884, l'últim abans de la Setmana Tràgica.

El segon bloc del treball (p. 243-307) és titulat *Els monestirs desapareguts*. La comunitat de Santa Maria de Valldonzella frueix d'una continuïtat des dels seus orígens en el segle XII fins a l'actualitat. Tanmateix la ubicació d'aquesta comunitat ha estat en diversos indrets fent ús de diverses construccions que els autors descriuen. Podríem dir que, fins i tot, fent ús de tots els instruments tant documentals, especialment de la documentació notarial, com arqueològics, en reconstrueixen l'estructura. El primer és el monestir de Santa Creu d'Olorda, a la vall que portava el nom de Donzella. Tot seguit el monestir de Creu Coberta, del qual Jaume I, l'any 1263, va col·locar la primera pedra i féu una important donació per a la seva construcció. La documentació notarial ha permès als autors descriure l'estructura del monestir (emplaçament, cases i cambres monacals, estances reials, el retaule desaparegut de Sant Jaume i Santa Llúcia de Joan Mates, documentat entre 1391 i 1431, les claus de volta de l'església, ells vitralls, canelobres, sepultures, etc). En el context de la guerra dels Segadors, en ser abandonat el monestir de Creu Coberta, la comunitat es reagrupà, l'any 1660, al Priorat de Natzaret de Barcelona, propietat de Poblet, que també és descrit en la seva estructura arquitectònica i en el seu contingut artístic. El temps d'estada a Creu Coberta cal dividir-lo en dos períodes: el primer va de 1660 fins a 1814 i el segon cal situar-lo entre aquesta data i l'any 1909. Es tracta d'un període convuls que durà fins els fets de la Setmana Tràgica en què es produí la fugida de la comunitat i la destrucció del monestir. Tanmateix, la segona meitat del segle XIX és temps de ressorgiment de la comunitat, la qual tingué com a confessor, durant uns anys, el bisbe Torras i Bages, llavors sacerdot. En aquest període ja es veia la necessitat de construir un monestir de nova planta segons l'esperit del Císter. Després de l'acollida momentània a la masia d'Horta anomenada Torre dels Pardals, cedida per Manuel Valls i Martí, de la qual es fa la descripció, l'any 1912 comença la construcció de l'actual monestir a càrrec de l'arquitecte Bernardí Martorell i Puig (1877-1937).

Comença ara el tercer bloc de l'estudi *El monestir modernista de Santa Maria de Valldonzella, 1911-1922*. Els autors hi donen la cronologia del projecte i de la construcció. El monestir i l'església havien de reflectir la voluntat de les monges de viure segons les regles de la vida comunitària íntegra en un monestir pròpiament cistercenc segons el model prototip de monestir cistercenc, del qual els autors fan una descripció modèlica tant des d'un punt de vista tècnic com de l'ornamental: autoabastiment, estances pròpies per a la vida regular, que facilitessin la vida espiritual, estructura clàssica al voltant d'un claustre, orientació de l'església. Hom tingué cura especial en l'atenció als espais propis per a la vida comuna: claustre, sala capitular, refetor o refectori, infermeria, locutori, estances, zones per al noviciat, sala per al treball manual, cel·les individuals, etc. Els autors posen una cura especial en la descripció del monestir des d'un punt de vista tècnic i ornamental. Destacable és la descripció de l'església monasterial: capelles, presbiteri i altar major, cadirat del cor i altres treballs de fusta, decoració pictòrica (escuts referents al Císter i a Valldonzella),

les 553 obertures amb vitralls (restaurats entre els anys 1996 i 2005), dels quals es fa una descripció molt detallada.

Dues idees dels autors en la *Conclusió* (p. 365-367) ja esmentades: continuïtat ininterrompuda des dels seus orígens al segle XI fins al dia d'avui i la visibilitat del paper de la comunitat en moments de la història de la ciutat de Barcelona i de Catalunya, un veritable pol, també, d'atracció espiritual ininterromput.

L'obra d'Antoni Albacete i Gascón i Margarida Güell i Baró mereix un lloc destacable en la Història del monaquisme i, en concret, en la Història del monaquisme de Catalunya. Han sabut exposar de manera científica, però assequible, la presència de la comunitat de Santa Maria de Valldonzella en la història de la ciutat de Barcelona i de Catalunya, i n'han destacat també els aspectes materials, arquitectura i art. Els autors han fet una tasca de recerca molt valuosa tant en els arxius (Arxiu, Biblioteca i Museu d'Arquitectura de la Reial Catedral Gaudí, Arxiu Diocesà de Barcelona, Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Arxiu del Monestir de Santa Maria de Valldonzella, Arxiu Reial de Barcelona, Arxiu Amatller d'Art Hispànic. Els autors citen 183 obres publicades. Han estat fins i tot a les hemeroteques: *Diario de Barcelona*, *La Ilustración*, *La Vanguardia*, *ABC*, *Las Noticias*, *Estudis Universitaris Catalans*. *Catalunya Social*. Testimoni de tot plegat n'és el conjunt de 1272 notes a peu de pàgina, que demostren erudició i mestratge especialment en l'ús de les fonts.

Aquesta obra reflecteix també, com hom diu a la *Conclusió*, la voluntat de la comunitat de tornar-se a donar a conèixer a través de la seva història ininterrompuda i de reivindicar-se com un actor més de la Barcelona actual. Esperem, doncs, que d'ara endavant, quan hom estudiï o divulgui aquest aspecte de la història de Catalunya, l'obra d'Antoni Albacete i Gascón i Margarida Güell i Baró hi sigui molt present i hom no es limiti, com ja ha passat a ser massa habitual, als tòpics de sempre i als autors de sempre, perquè sigui una realitat el desig de la comunitat. Finalment, esperem que aquesta obra d'Antoni Albacete i Gascón i Margarida Güell i Baró, exemple des del punt de vista metodològic i historiogràfic, estigui present, i no solament, en els àmbits universitaris i sigui punt de referència per als nostres estudiants en llurs estudis i recerques.

Josep HERNANDO DELGADO

Amer MASSÓ, *Memòries d'un pagès antiborbònic (1691-1774)*. Edició, introducció i notes a cura de Jordi CUBERT HEREU. Pròleg de Xavier Torres Sans. Barcelona, Departament de Cultura, 201, 375 pp. (23,5 x 16,5 cm)

Amer Massó i Puig (1691-1774) fou un pagès de Sant Esteve de Guialbes (dins del terme municipal de Vilademuls, al Pla de l'Estany) que escriví les seves memòries, i que avui es conserven a l'Arxiu Comarcal del Pla de Banyoles. Aquest pagès, fermament posicionat contra la dinastia borbònica, ens dona una visió molt

dura de com es visqué a la ruralia de Catalunya el desenllaç i conseqüències de la Guerra de Successió, especialment a propòsit del pes de la fiscalitat ran de la imposició del cadastre el 1716 (pàgines 69-74) i amb els nous tributs sobre la sal i els productes estancats (pàgines 101-105). Amer Massó, que escriví entorn de l'any 1760, també ens ofereix notícies de gran interès sobre el moviment de tropes a Catalunya, sobre l'agricultura (boscos, olivars i lleis de vinyes, a les pàgines 336-347), i per tal de fer comprensible un text tan arcaic, l'editor, molt oportunament, ens aporta un glossari amb els mots, formes i acepcions més rellevants d'aquest text editat (des del punt de vista històric i dialectal) i que ajuden a la comprensió d'un text escrit en català antic, verbigràcia: albardar (per enganyar), brull (per grill o brot), cormina (per camp situat a prop del mas o casa), fogal moll (per indicar un paràsit que ataca les arrels de l'olivera), llimoca (per llimac), melca (per farratge), reva (per tanda o torn), xopí (per beure vi), etc.

Els textos continguts en les memòries de caràcter intimista i domèstic esdevenen en els nostres dies una de les fonts més estimades pels historiadors, atesa la vivacitat dels qui sofriren els estralls de les guerres i, també, per saber com es vivia la religiositat i fe cristiana. En aquest cas, gràcies al text ací editat, també ens podem aproximar a la interioritat d'Amer Massó, que es mostrava molt proper als religiosos (que ell associava a la humilitat i pobresa), mentre que es mostrava força crític amb els rectors de les parròquies, especialment envers aquells que «ab llibertat llarga» no guardaven el celibat i «traficaven ab comaras»... El text editat és, doncs, un bon filó de dades per als interessats en l'estudi de la societat catalana del segle XVIII, ja que és una mostra força paradigmàtica de manifestació de la resistència popular a favor de l'austriacisme vinculat a la tradició político-jurídica de Catalunya.

Valentí SERRA

Josep ALANYÀ I ROIG, *El Cisma de Occidente y las vistas de Morella. Historia y documentos 1378-1429*. Morella: Ajuntament de Morella i Capítol-Catedral de Santa Maria 2014, 1510 pp. (en dos toms)

Donem notícia d'aquest voluminós i documentat estudi sobre el desenvolupament i la cloenda del famós, i tan controvertit, Cisma d'Occident (1378-1429) que el reverend Josep Alanyà ha efectuat a través d'una meticulosa recopilació –i posterior anàlisi– de l'abundosa documentació que ha aplegat i que ara articula en forma de llibre. L'autor, molt avesat en la recerca i edició de documents, inaugura aquesta monografia amb magnífic estudi introductor de caràcter general a propòsit del context eclesial del segle XIV i, també, sobre els primers intents de solució del Cisma d'Occident, suscitat ran de l'elecció del papa Climent VII el 1378 i acabat el 1429 amb l'abdicació de Climent VIII, pontífex que fou elegit en el conclave celebrat a la població de Peníscola l'any 1423 després de la mort de Benet XIII, el papa Luna.

En la segona meitat del segle XIV es visqué una etapa molt difícil de la història

europea. L'any 1394 es maldà per superar la ruptura eclesial amb l'elecció, a Avinyó, del papa Benet XIII (Pedro Martínez de Luna), que fou tingut per antipapa per alguns historiadors. A partir de l'any 1398 una bona part dels reialmes d'Europa començaren a retirar l'obediència al papa Luna i, conseqüentment, l'any 1403 Benet XIII hagué d'abandonar la residència papal d'Avinyó, quan aquesta es va veure assetjada militarment pels adversaris del papa, havent de cercar refugi a Peníscola, on hi acabaria els seus dies l'any 1422.

Durant l'estada del papa Luna a Peníscola tingué lloc la celebració del Concili de Constança (1414-1415), que deposà els papes Juan XXIII i Benet XIII i fou elegit Martí V com a nou papa. Les decisions del Concili de Constança, si bé d'una banda contribuïren a trobar el camí adient per tal de superar la divisió eclesial *per viam facti*, d'altra banda no van oferir a la cristiandat la certesa que el Cisma hagués acabat, puix que es tractava d'un cisma molt particular on no existien divisions que afectessin la doctrina de la fe, ja que es tractava d'una ruptura motivada per «dos papes», ambdós convençuts de ser, un i altre, el legítim pontífex. Durant cinquanta anys l'Església cercà un Papa que, sense litigis, fos reconegut per tothom, però els interessos polítics, les conveniències socials i els condicionaments culturals d'uns i altres impedièren una reconeixença papal sense discussió, i conseqüentment, es fomentaren i mantingueren les bandositats, de tal manera que el motor i efecte del Cisma foren el conciliarisme i el gal·licanisme, dues desviacions que conservaren la vigoria fins al Concili Vaticà I, de tal manera que el Cisma d'Occident assolí una magnitud inèdita, desconeguda per «la Cristiandat hasta entonces y así el Cisma sumergió todas las conciencias timoratas en un mar de dudas», escriu Josep Alanyà (cf. pp. 35-36).

Aquest magnífic estudi d'història social i eclesiàstica recolza en la solidesa i en l'acurada anàlisi de la nombrosa i rica documentació aplegada pel Dr. Alanyà en l'escaiença del VI Centenari de l'estada en la població de Morella, durant l'estiu de 1414, del papa Benet XIII, del seu confessor Sant Vicenç Ferrer i del Rei d'Aragó Ferran de Trastàmara. El Dr. Josep Alanyà aporta nova llum a propòsit de les distintes postures que hi havia sobre la manera de cloure definitivament aquell Cisma eclesial (ja fos per la *via cessionis*, per la *via compromissi*, per la *via concilii* o bé per la *via conventionis* una via de solució que fou aportada, aquesta darrera, personalment pel papa Benet XIII (cf. pp. 756-768).

Pedro de Luna, elegit, com ja s'ha dit més amunt, papa l'any 1394 a Avinyó, era un eclesiàstic força virtuós, molt expert en lleis canòniques i alhora un gran coneixedor de la situació de l'Església del seu temps, particularment sobre els mitjans legítims que podrien contribuir a posar fi amb la divisió o cisma eclesial. En efecte, amb Benet XIII el Cisma d'Occident entrà en una nova fase pel fet d'haver estat elegit com a Papa un eclesiàstic molt convençut de l'autoritat de qui, com a pastor suprem, havia de regir l'Església de Roma amb seu a Avinyó a través de l'exercici de la *plenitudo potestatis pontificiae*; un papa, Benet XIII, que no es deixà pas seduir per les doctrines conciliaristes que marcaren las actituds de molts dels seus contemporanis. Fou per aquest motiu que se des del 15 de novembre de 1408 fins al 26 de març de 1409 que se celebrà en la població de Perpinyà un Concili amb la participació de cardenals d'una i altra obediència papal on, en les sessions conciliars, es comprometeren a no convocar cap con-

clave electiu a la mort de Gregori XII i de Benet XIII. En la conclusió del Concili de Perpinyà es maldà aconseguir que el papa Luna formulés la promesa que, en cas de defunció, renúncia o deposició de seu rival el papa Gregori XII, que ell també abdiqués per tal de posar fi al Cisma, però molt sagaçment Pedro de Luna, convençut de la seva legitimitat, féu afegir en el text, on deia «deposat», els mots *jurídica i efectivament*, ja que com a expert canonista sabia molt bé que l'únic que tenia poder i facultat per a depositar Gregori XII era el Papa legítim i, aquest, en la convicció de Pedro de Luna i en la de molts eclesiàstics del seu temps era només el papa Benet XIII. Tanmateix, el Concili de Perpinyà acabà en no-res, i Benet XIII amenaçà amb excomunicar a qualsevol que promogués negociacions en contra d'ell, o bé que procedís a l'elecció d'un nou pontífex. En efecte, tal com escriu Josep Alanyà en el text d'una «bula o letra ejecutoria, sellada en la Torre Reial, cerca de Barcelona, el 16 de septiembre de 1409», Benet XIII comunica a Francesc Climent Sopera, bisbe de Tortosa i nunci apostòlic, que havia decretat l'excomunió per a tots aquells cardenals que, havent abandonat la seva obediència, havien elegit a Pietro de Candia com a papa, amb el nom d'Alexandre V (cf., p. 860).

Aquest documentada monografia sobre el Cisma de Occident ens aproxima a la densitat del clima enrarit del conjunt de conversacions que es dugueren a terme en la població de Morella amb el papa Benet XIII, per tal que aquest renunciés formalment al papat en un moment especialment delicat en el qual, el rei Ferran d'Antequera junt amb l'influent predicador dominic Sant Vicenç Ferrer optaren per retirar l'obediència a Benet XIII.

Fou després de la fugida d'Avinyó del papa Luna el dia 12 de març de 1403, disfressat de monjo cartoixà, aconseguiria de penetrar en terreny italià i, després, en els territoris de la Corona d'Aragó on, cada vegada més, sofrí un isolament a Peniscola. Allí el papa Luna fou acusat d'haver-se negat a la *via cessionis*, d'abusar de las taxes i d'afavorir les col·lacions de beneficis eclesiàstics per tal de guanyar adeptes i d'allargar la duració del Cisma; unes actituds que el feien indigne i mereixedor de la desobediència dels monarques d'Europa.

Certament, la forta personalitat del papa Luna es veié molt afectada per la duresa d'aquests esdeveniments que, encara, s'anirien agreujant. No obstant, Benet XIII es mostrà disposat a resistir les intromissions i les pressions, essent plenament conscient que àdhuc es podrien desencadenar possibles actes de violència per tal d'obligar-lo a la renúncia papal (cf. p. 684). Les motivacions que esperonaven als distints actors d'aquests esdeveniments a defensar llurs posicions recolzava en la fidelitat als dictats de la seva consciència i, per aquesta raó, l'autor de la present monografia, el canonge tortosí Josep Alanyà, orienta la seva investigació sobre el Cisma d'Occident tenint en compte la complexitat dels àmbits teològics, canònics, culturals, socials i polítics, situant-los en el context propi dels indrets geogràfics de l'antiga Corona d'Aragó, pertanyents al territori de la diòcesi de Tortosa, que van tenir alguna rellevància en la història i desenvolupament del final del Cisma, especialment les poblacions de Peniscola, seu apostòlica del papa Luna; Morella, que fou indret de la trobada del papa Benet XIII amb el rei Ferran d'Antequera i, finalment, Sant Mateu del Maestrat on, l'any 1429, es va cloure de manera definitiva el Cisma amb la presència del

cardenal Pere de Foix, llegat del papa Martí V, qui aconseguiria l'abdicació de Climent VIII a Peníscola i la restitució de la tiara del papa Sant Silvestre, símbol principal del suprem pontificat, que ja l'any 1418 el papa Martí V havia intentat sostreure a Benet XIII a través del seu llegat pontifici (cf. p. 1434).

Per a reeixir en l'articulació d'aquesta obra, el Dr. Josep Alanyà s'ha servit de fonts documentals inèdites de gran importància, sobretot les conservades a l'Arxiu Secret Vaticà (fons: *Regesta Avenionensia*, *Regesta Vaticana*, *Manuscripta Vaticana Latina*), a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (fons: *Cancellaria Reial*, *Cartes Reials*, *Butlles Pontificies*), a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (que posseeix un riquíssim fons sobre el Cisma d'Occident que llegà a dit arxiu capitular el bisbe Francesc Climent Saperà, home de confiança del papa Benet XIII), a la Bibliothèque Nationale de France i, finalment, un conjunt de notícies i textos espigolats de les col·leccions de documents sobre el Cisma editats pels historiadors: Sebastià Puig, Heinrich Finke, Johannes Vincke, Ovidio Cuella, Josep Baucells i Josep Perarnau.

A guisa d'apèndix documental (cf. pp. 1451-1468) el canonge Alanyà ens ofereix l'edició del text del testament del papa Benet XIII (Peníscola, 31 octubre 1412) localitzat per l'autor en els fons de la Biblioteca Nacional de París (Ms. *Nouvelles Acquisitions*, Latin 1793, ff. 1-9) i, a més, aporta la relació ordenada de fonts i bibliografia a les pàgines 1469-1507. Ens plau de felicitar, ben de cor, des d'*Analecta Sacra Tarraconensia*, al Dr. Alanyà, autor d'aquesta magnífica monografia, per la seva significativa contribució al coneixement i estudi del desenvolupament i etapa final del Cisma d'Occident, especialment sobre les persones que van ser protagonistes d'aquests esdeveniments tan decisius per la història de l'Església i societat europea dels segles XIV i XV, ja que la nombrosa documentació aportada pel reverend doctor Josep Alanyà i l'anàlisi que efectua d'aquests documents, converteixen l'obra en un dels més brillants i extensos estudis sobre el desenvolupament i l'etapa final del Cisma d'Occident i que, necessàriament, serà punt d'arrencada d'ulteriors estudis sobre el tema, ja que és de vital importància la documentació aplegada i sistematitzada en més de mil cinc-cents pàgines.

Valentí SERRA DE MANRESA

Compostelanum, Vol. LX (1-2) (2015) 302 pp.

El presente volumen de ciencias eclesiásticas del Instituto Teológico Compostelano, contiene siete trabajos teológico-históricos, a saber: J. Vázquez, *4Q318. Zodiaco y Brontología en Qumrán* (pp.11-26), donde estudia el calendario solar-lunar que llevó a los de Qumrán a retirarse al desierto y su método de adivinación a través de los truenos; G. Rodríguez, *Rasgos del pensamiento teológico-moral de Enrico Chiavacci (1926-2013)* (pp.27-56), donde muestra su constante búsqueda del sentido, que pasa de la moral del precepto a la moral de sujeto; L. Ortega, *La creación del hombre en la perspectiva bíblica y*

mesopotámica (pp.57-104), siguiendo los relatos existentes de ella en los textos babilónicos; A. Lorenzo Rey, *En torno a la donación y el trasplante de órganos: aspectos bioéticos y morales* (pp. 105-170), presenta la legislación actual de las donaciones y los problemas que las acompañan; C. Gómez, *La relación de ayuda en el ámbito pastoral desde el modelo humanista: una introducción* (pp. 171-206), que trata del acompañamiento y cercanía del otro en la pastoral sacerdotal; E. Zaragoza, *Abadologio del monasterio de San Andrés de Espinareda (ss. XI-XIX)* (pp. 207-238), da el catálogo -completo desde el siglo XIII hasta 1835- y datos biográficos de 129 abades de dicho monasterio benedictino leonés; A. Díaz, *O órgano da excolexiata de Iria Flavia* (pp. 239-294), estudia el órgano de la actual parroquia de Iria Flavia desde su creación en 1775 hasta su restauración total en 1999, aportando también noticias del de la iglesia de Santiago de Padrón. Cierran el volumen dos recensiones. En su conjunto es una buena aportación al conocimiento de las ciencias eclesiásticas.

E. ZARAGOZA

Andrés de Sales FERRI CHULIO, *San Pedro de Alcántara y Santa Teresa de Jesús. Iconografía europea 1669-1795*. Valencia, Real Academia de Bellas Artes de San Carlos, 2015 (34 x 23,5 cm) fots., pp. 79

Vet ací un nou recull i estudi d'iconografies preparat pel reverend A. de Sales Ferri-Chulio, director de l'arxiu de religiositat popular de l'arquebisbat de València que, des de l'any 1982, de manera constant localitza, analitza i ens presenta en acurades edicions. Si en el 1982 ens oferia un primer recull iconogràfic dedicat al Beat Andrés Hibernón de Alcantarilla (framenor traspasat l'any 1602) seguiren, ben aviat, importants reculls i estudis sobre iconografia mariana valentina (1986), sobre les representacions de sant Pasqual Bailon (1992), sobre la iconografia popular de la Mare de Déu dels Desemparats (1998), sobre la Mare de Déu de les Neus (1998), sobre Sant Vicenç Ferrer en la imatgeria i en el gravat popular (1999 i 2003), sobre Sant Pere d'Alcàntara (2002 i 2013), sobre les variades representacions del Sant Crist en l'estamperia popular valentina (2003), sobre la iconografia popular de la Mare de Déu de la Salut (2008), sobre Sant Josep en l'estampa popular (2014). Ara ens ofereix aquest nou recull que ressenyem per als lectors d'*ASTar* que l'autor ha dedicat a la relació espiritual que compartiren Sant Pere d'Alcàntara i Santa Teresa d'Àvila i que, molt encertadament, ha volgut publicar en l'escaiença de l'any teresià (1515-2015).

El recull de les imatges que són analitzades iconogràficament, ens mostren aspectes molt suggeridors del col·loqui místic entre Santa Teresa (1515-1582) i Sant Pere d'Alcàntara (1499-1562), quan ambdós compartiren el «gust» de parlar de les coses de Déu durant un breu sojorn del sant a Àvila els dies 17-25 d'agost de 1560 (diàleg que suscità l'interès dels reputats pintors: Luca Giordano, Lorenzo De Caro i José García Hidalgo). També altres artistes es fixaren amb els dos sants en participar de dos sagraments essencials en la vida cristiana:

l'eucaristia i la confessió (vivència captada per les pintures de Santillo Sannino, Umile da Foligno, Livio Mehus, Lambert Krahe, José Antolínez, José Vergara Ximeno i Juan Martín Cabezalero), que mostren el moment en què Sant Pere d'Alcàntara (assistit per Sant Francesc d'Assís i Sant Antoni de Pàdua) dóna la comunió a Santa Teresa. També en el llibre que ressenyem es recullen les pintures on Sant Pere d'Alcàntara s'apareix gloriós a Santa Teresa, segons la interpretació dels pintors: Luca Giordano, Pier Dandini, Antonio Balestra, Antonio Sarnelli, José Vergara i Francesco Fontebasso.

En aquesta monografia el reverend Ferri-Chulio fa esment de 65 obres (50 pintures, 6 escultures, 7 gravats, un dibuix i un retaule ceràmic). La present publicació conté un índex de noms i de llocs i, també, una bibliografia selecta a la pàgina 73, i volem remarcar que es tracta d'una valuosa aportació al estudi de la iconografia carmelitana i franciscana.

Valentí SERRA DE MANRESA

Diversarum rerum, núm 10 (Ourense 2015) 324 pàgs.

Esta revista anual de los archivos Catedralicio y Diocesano de Ourense y de la Asociación de Amigos de la Catedral de Ourense, publica 14 temas interesantes para la de historia eclesiástica de Galicia, a saber: Mª B. Vaquero, sobre las rentas del obispo Francisco Manrique de Lara (1578); M. A. González, estudia la reedificación del palacio de los obispos de Orense, en Sobrado do Bispo (Barbadás) (1734-44) y aporta nuevos datos sobre la figura prócer de D. Juan Manuel Bedoya, Deán de Ourense (siglo XIX); J. R. Rodríguez, trata del maestro de capilla de la catedral orensana, José Francisco Quiroga (1755-1816); A. de los Ríos, aporta datos sobre la peste en la parroquia de Santa Mariña de Escornabois (1598-99). Además se aportan una serie de coplas, leyendas y cantigas en el Valle de Salas; E. Zaragoza, publica del Archivo Histórico Nacional, los gastos inéditos de la reforma de los monasterios orensanos de Santa Cristina de Ribas de Sil y San Vicente de Pombeiro y la unión de ambos a la abadía de San Esteban de Ribas de Sil (1511-26); F. J. Pérez y X. L. Sobrado, tratan del vino y del control de la vendimia en los monasterios del Ribeiro. M. Sáez presenta los protocolos y ceremoniales de la casa del gran Conde de Lemos, y E. Iglesias, hace un estudio de los «petos» (cepillos petitorios) del Museo Diocesano de Tui; C. de la Peña, aporta noticias biográficas inéditas sobre el benedictino orensano fray Anselmo de la Peña, que fue obispo de Cotrone y Agrigento († 1729). Y J. R. Estévez, nos acerca a la afición por la fotografía del hermano Marista Manuel Rodríguez. Cierran este número la relación de las actividades de la Asociación de Amigos de la Catedral de Ourense (2014-15) y diversas notas bibliográficas. De manera que este volumen es una buena aportación a la historia eclesiástica de Galicia, especialmente de la diócesis de Ourense.

E. ZARAGOZA

Estudios mindonienses, vol. 31 (2015) 992 pp.

En este volumen anuario de estudios histórico-teológicos de la diócesis de Mondoñedo-Ferrol, nos aporta, tras una breve introducción de su director D. Ramón OTERO COUSO, 11 trabajos singularmente sobre la historia y arte eclesiástico de Galicia, a saber: J. AGRELA, *Gonzalo de Solórzano y su visita pastoral a la diócesis de Mondoñedo* (pp. 11-273), edita la primera parte de la obra de este obispo mindoniense, «Homo christianus», extenso catecismo que refleja sus preocupaciones catequéticas de su autor y su época; P. REJAS, *El catálogo del archivo musical del monasterio de Valdeflores* (pp. 275-315), que aporta la relación de 578 piezas musicales de los siglos XVIII-XIX de este monasterio de monjas dominicas de Viveiro (Lugo); P. J. GONZÁLEZ, *Noticias...sobre el desaparecido retablo mayor de la capilla de los Dolores de Ferrol* (pp. 317-48), fabricado desde 1771 a 1780; además de la *Pequeña historia de la capilla de Ntra. Sra. del Socorro de Ferrol* (pp. 349-91), cuyas noticias son completas luego por J. LÓPEZ y C. PERALES en su trabajo: *Algunas puntualizaciones sobre la construcción de la capilla del Socorro de Ferrol* (pp. 393-436); A. PORTO, estudia el significado del topónimo «Valdoviño» (pp. 437.62); R. USERO, el linaje de *Los Montojo: una stirpe famosa de origen netamente cedeirés* (pp. 463-556); C.M. ALONSO nos da *El catálogo de las publicaciones periódicas de la hemeroteca del Estudios Mindonienses (1985-2015)* (pp. 557-881), que recoge hasta 653 publicaciones; B. MÉNDEZ, estudia el tema teológico de: *Iglesia y credibilidad. Apuntes y reflexiones pastorales para una visión de futuro a la luz de la Exhortación Evangelii Gaudium, del Papa Francisco* (pp. 883-948); J. J. BURGOA y C. ARACIL, tratan de la *Vida y obra en Ferrol de Dionisio Sánchez Aguilera* (pp. 949-80), militar sevillano († 1811) que dejó honda huella en Ferrol. Y acaba el volumen con el trabajo de J. L. LÓPEZ SANGIL, que nos da la *Relación de los libros publicados sobre Galicia en el año 2014* (pp. 981-85) y dos recensiones de libros. Una vez más, el volumen es una buena aportación a la historia y arte de la diócesis gallega de Mondoñedo-Ferrol.

E. ZARAGOZA

José Ramón HERNÁNDEZ FIGUEIREDO, *Manuel Iglesias (1932-1994). Imagen del Buen Pastor en tierras de Celanova*, Celanova, Imp. Celanova, 2015, 23x17 cms., 255 pp.

El autor, notable y bien conocido historiador de temas eclesiásticos gallegos, nos presenta en esta obra la biografía de un sacerdote secular ejemplar, natural de Vilachá (Orense), que tras estudiar en los seminarios diocesanos y ser ordenado sacerdote, fue coadjutor de San Verísimo de Celanova, párroco de Muiños, moderador del equipo sacerdotal de Santa María la Real de Entrimo y finalmente párroco de Celanova hasta su muerte. Además de ser buen estudiante y estar muy preparado en teología y moral, con sus dotes de gran

comunicador trabajó mucho para renovar la pastoral parroquial, especialmente en Celanova, donde fundó el Club Juvenil y Cine Club Solpor, la Sociedad Filarmónica y la Coral Polifónica Solpor, revitalizó las manifestaciones religiosas populares de Navidad, Corpus Christi y Semana Santa, y preparó la celebración del milenario de la muerte de san Rosendo, el fundador del monasterio benedictino de San Salvador de Celanova, ahora convertido en parroquia del lugar, regida por él, donde procuró la conservación del rico patrimonio histórico-artístico del conjunto monasterial. Fue párroco y arcipreste de Celanova y vicario episcopal de Orense. No olvidó la acción social, pues a través de Cáritas fundó en Celanova la residencia de ancianos llamada de San Carlos. Y aunque murió relativamente joven, continuó su labor pastoral su hermano Cesáreo, también sacerdote. De manera que el 5 de abril de 2003 el Ayuntamiento de Celanova les honró a ambos nombrándoles «Hijos Adoptivos» y les dedicó una calle de la villa. Sacerdotes como éstos, que por donde pasan dejan huella de sus trabajos pastorales, son los que necesitamos y los que son dignos de ser recordados con agradecimiento. Felicitamos al autor, también sacerdote, por esta biografía de D. Manuel Iglesias, sacerdote orensano, para la cual se ha servido del buen electo de fuentes y bibliografía temática que recoge al final de la obra.

E. ZARAGOZA

Fra Valentí SERRA DE MANRESA, *La huerta de San Francisco. Los secretos de horticultura de los conventos capuchinos*, 2016, Ed. Mediterrània, 20 x 15 cms., 140 pp.

El conocido archivero provincial e historiador de los capuchinos catalanes y baleáricos, que ya con anterioridad nos regaló con exitosas obras del mismo tema, como: *Els caputxins i les herbes remeieres*, *Hortalisses i flors remeieres*. *Les herbes santes dels caputxins*, que contienen recetas culinarias y remedios usados por los capuchinos catalanes, a base de plantas cultivadas en sus huertas, ahora nos regala la presente obra, en la que después de su presentación por parte del autor y del prólogo del Dr. Miquel dels Sants Ylla-Català, de la Real Academia de Farmacia Catalana, que versa entre otras cosas, sobre la huerta y jardín del convento capuchino barcelonés de Sarrià, recoge las antiguas tradiciones hortícolas practicadas en su Orden, del cuidado de la tierra sin productos químicos, sino todo ecológico y sobre frutos, flores y plantas terapéuticas, que se usaban como remedios caseros. Además, nos suministra un catálogo de hortalizas, flores y frutales aromáticas y medicinales, que se cultivaban en las huertas conventuales, al tiempo que nos presenta algunas curiosidades y «secretos» de la agricultura capuchina, desde la preparación de la tierra, los adobes, las plantas y el momento oportuno para su plantación y poda, con un amplio elenco de verduras y hortalizas, frutas y flores más frecuentemente cultivadas por los hortelanos capuchinos y un interesantísimo glosario para los legos en la materia. Completa el volumen un amplio electo de fuentes y bibliografía temáticas. De

manera que esta obra, además de curiosa, resulta útil para el conocimiento y la historia de la horticultura y floricultura capuchina en Cataluña. Felicitamos al autor por la oportunidad del tema, ya que en nuestros tiempos el uso de los medicamentos alternativos y el cultivo y venta de productos ecológicos se ha disparado exponencialmente.

E. ZARAGOZA

Francisco HENARES DÍAZ, *Los misterios de la vida de Cristo en la predicación de franciscanos españoles del Siglo de Oro (1545-1665). El método oratorio, los predicadores y los temas cristológicos más importantes*. Murcia, Instituto Teológico Franciscano, 2104 (24 x 17 cm) pp. 762

Vet ací l'edició íntegra de la segona tesi de doctorat presentada l'any 2013 pel professor Francisco Henares a la Facultat de Teologia de la Pontificia Universitat Antoniana de Roma, sota el guiatge del framenor Pedro Riquelme. Anteriorment, en el 2001, Henares-Díaz s'havia doctorat a Múrcia en filologia hispànica amb la tesi força afí al tema de la predicació franciscana en el Segle d'Or, que titulà: *Fray Diego de Arce y la oratoria sacra del Siglo de Oro*.

Al llarg d'aquesta monografia que ací ressenyem molt breument, l'autor ens ofereix una propedèutica sobre la Retòrica en l'oratória dels framenors hispans del Segle d'Or uns religiosos que, servint-se de la Sagrada Escripura, hagueren d'afrontar el repte d'adoctrinar el poble fidel seguint les directrius del Concili de Trento amb la triple metodologia del *docere, delectare* i *movere* per tal reeixir en explicar els principals misteris de la vida de Crist (la quaresma, la transfiguració, la institució de l'Eucaristia, la Passió i Resurrecció i, també, el Judici Final, en el contingut dels sermons d'alguns predicadors, tan eminents, com ara: Diego de Estella, Diego Murillo, Diego de la Vega, Juan de los Àngels, Diego de Arce i Alfonso Lobo de Medinasidonia, principalment. Aquest conjunt de predicadors dels misteris de la vida de Crist se sentiren mestres i formadors del poble de Déu, a qui havien de conduir per la *via veritatis*, el camí de la veritat revelada per Crist que condueix a l'amor.

L'obra conté un valuós apèndix amb el catàleg amb les obres dels predicadors franciscans d'Espanya i Itàlia entre 1545-1655 (vegeu les pàgines 667-709) tant de l'observança com també conventuals i caputxins, junt amb la relació ordenada de les fonts consultades, estampades i manuscrites. Són de particular importància els sermons conservats a la Biblioteca Nacional de Madrid i a la Biblioteca Universitària de Barcelona, especialment els atribuïts a Diego de Arce († 1616) amb textos homilètics dins dels Ms. 1065, Ms. 1068, Ms. 1074, Ms. 1086, Ms. 1402 i Ms. 1468.

La relació aportada de predicadors (que l'autor ja ens avisa que segurament és incompleta, cf. p. 667) es podria completar encara amb alguns predicadors de l'Orde dels caputxins de Catalunya que també predicaren en llegua castella-

na, verbigràcia: Urbà de Bigues, que pronuncià a l'església dels carmelites descalços de Mataró el «Sermón de la Madre Santa Teresa de Jesús, predicado en la fiesta de su beatificación» (Barcelona: por Sebastián Matevad 1615), o bé Pau de Sarrià, autor del «Panegyrico de las grandezas del ínclyto y glosiosísimo mártir San Jorge» (Barcelona: Por Gabriel Nogués 1639). Ens plau, des d'*ASTar*, felicitar a l'autor per aquesta seva valuosa aportació a l'estudi de la predicació franciscana.

Valentí SERRA DE MANRESA

